

ГРОМАДСЬКА ДУМКА

газета політична, економічна і літературна

виходить щодня, окрім понеділків

Рік перший.

Телефон № 1458.

Автори рукописів повинні подавати своє прізвище і адресу Редакція може скорочувати і змінювати статі; більші статі, до друку негодні, зберігаються в редакції 3 місяці і висилаються авторам їх коштом, а дрібні замітки й дописи одразу знищуються.

Умови друкування оповісток: За рядок попередю тексту, або за його місце платиться: за перший раз 40 коп., за другий 20 коп.

За рядок після тексту за перший раз 20 коп за другий 10 кр Хто шукає заробітку, платить за оповістку в 3 рядки 10 коп. за раз

Умови передплати. З приставкою і пересилкою: на рік. 4 карб., 1/2 року 2 карб., на 3 місяці. 1 карб., на 1 міс 50 коп. За кордон: На рік. 9 карб. На пів року 4 карб. 50 коп. За зміну адреси 30 коп. Передплату приймають: 1) у Києві, в конторі редакції „Громадської Думки“ (Михайлівська ул., ч. 10 (щодня з 10 до 5 годни дня, 2) в книгарні журналу „Киевская Старина“ (Воззаківська ул., ч. 14). Передплачувати можна тільки з 1-го дня кожного місяця

Вийшла СЬОМА книжка місячника

„Нова Трояда.“

В її надруковано оці статі:

Винниченко В. Хто ворог? Нарис.—Лотоцький О. На від'їзді. Сторінка з спогадів.—Вороний М. З цірку „За брамою раю“ Вірші.—Кримський А. Беirutські оповідання. I „Растаїніє правів.“ (кінець).—Рувальна І. Давно це було. Вірші.—Грінченко Б. Кулішеви твори і сільські читачі (кінець).—Чернявський М. Нависла ніч. Вірші.—Тесленко А. Хуторяночка. Оповідання. Напельгородський П. Роздоріжжя. Вірші.—Лозинський М. Антія Менгер і його соціально-політичні твори (кінець).—Франко А. Дочка Ліліт. Оповідання. Переказ з франц. Н. Г. Кримський А. Критично-філологічні uwagi про логіку дрюгю в бочках меду.—Гамбен А. З історії олого миста.—Дмитрієв М. З діяльності Полтавського земства.—Сфремов С. З російського життя: Finita la comedia.—Роспущення Думи і причини цього акту.—Новий прем'єр і стара політика.—Події та перспективи.—К. Гр. Нове владання для селян. Бібліографія: I. Рецензії II. Що є по журналах III. Нові книжки.—Оповістки.

Редактор Сергій Сфремов.

Видавець Євген Чикаленко.

Просимо передплатників, коли вони міняють адресу або поновляють передплату, прислати друковану адресу або показувати номер бандеролі і поштову станцію, куди шлеться газета. Головна контора.

В ОДЕСІ

приймається передплата, оповістки і продається на роздріб газета „Громадська Думка“ та місячник Нова Трояда у Олександра Коровиченка Ніжинська вул., № 52, кв. 23.

Сиринки по 2 карб. 50 коп., 3 карб., 4 карб., 5 карб., 6 карб., 8 карб., 10 карб. і дорожчі.
Смички по 40 коп., 50 коп., 75 коп., 1 карб. і дорожчі.
Гитари по 3 карб. 50 коп., 4 карб. 50 коп., 5 карб., 6 карб., 7 карб. 50 коп., 10 карб. і дорожчі.

Балабайни від 1 карб. 25 коп. і дорожчі.
Кларнети та Флейти по 4 карб., 4 карб. 50 к., 5 карб., 6 карб 50 к. і дорожчі.
Гармонії російсь., італійсь. строю одноряд. від 1 карб., двохрядні від 10 карб., трьохрядні від 25 карб. і дорожчі.

І всякі інші музичні струменти та все, що до них потрібно, в головному деп-му музичних струментів і нот

Г. І. ПИДРЖИШЕК, у Києві, Хрещатик, № 53.

Т. ч. д. 56—122

Київ, 8-го серпня, 1906 року.

Агітація правих партій. Коли розпочнуться нові вибори послів до Думи Державної, ще не відомо, але вже починаються деякі ознаки виборчої агітації. Звідусюди идуть звістки, що так звані праві партії виявляють дуже багато енергії і клопочуться вельми, щоб нові вибори пройшли для них інакше, ніж попередні. Як відомо, на перших виборах праві партії, не вважаючи на допомогу адміністрації по багатьох місцях, зібрали так мало голосів за себе, що в Думі їх заступників зовсім не було. Цю прикру для себе річ, мабуть покладаючи на недавні заяви міністра внутрішніх справ та загальній настрої уряду, вони думають надолужити під час других виборів. Особливо западливо порядку; ватажки партії мають, як кажуть, близькі звязки з міністром внутрішніх справ, який дуже прихильно до неї відноситься. Можна думати, що це не сама тільки гола прихильність, а що виявляється вона також і матеріальною допомогою, бо партія десь здобула багато грошей і друкує силу всяких відозв, які розкидає скрізь купами. Так само працюють енергично й другі праві партії, які буди цілком позникали; відродившись, де-які з їх заявляють, що їхні погляди пересунулися вліво, певне, це тільки перед виборами... Що вийде з цих заходів, нам здається, не важко вгадати. Що праві партії не мають прихильності і співчуття серед народу—це досить виразно показали вже перші вибори, а за цей час нічого такого не сталося, щоб той настрої

перемінило на користь наших реакціонерів. Навпаки, останні події ще пересунули настрої народу вліво і праві партії тепер ще менше можуть мати надій на успіх. Бди-не, що їм надії подає, то ласкава допомога адміністрації, але й тут легко може статися, що надії не справдяться,—не через те, щоб такої допомоги справді не було, а через те, що вона покажеться безсилою повернути вибори на користь реакціонерів. Напрям і заміри правих партій такі шкодливі для народу, що він не може піти за ними, бо це значило б посадити на шию собі найлютішого ворога, який ні перед чим не стане, щоб народною долею погіршити.

З якими думками й замірами праві партії розпочинають свою передвиборчу роботу, дуже добре показують „Московскія Вѣдомості“. Ця газета без сорому заявляє, що Думи народові не треба і що „монархисти“ хотять здобути в ній собі місця тільки на те, щоб їм знищити й повернути назад усі старі порядки. Вибірючи реакціонерів до Думи, народ тим самим сказав би, що йому жити так добре, що ні про які переміни він і не думає навіть. А чи ж може це сказати народ, який дійшов уже до останнього ступня зубоження й темноти, який не бачить за старого ладу ніякого собі просвітку? Певна річ, ні: народ цього не може сказати, поки скрізь чується тільки одна мова й одно слово: так жити не можна. Одурити його або залаякати—також не поталанить, і це вже довели перші вибори, під час яких і одурювання й залаякування було аж досить, але й вони нічого реакціонерам не пособили.

Та щоб до решти вбити заходи реакціонерів, не можна поклатися тільки на настрої народу, треба ще й попрацювати серед його усім справжнім прихильникам народної долі та добробуту. Показує на те, що працювати буде дуже й дуже важко, що темні сили скрізь чатуватимуть, щоб не пустити до народу світла, але треба подбати, щоб темну ту сиду перемогти. Як це зробити, скажемо иншим часом.

З приводу питання про національно-шкільну справу.

Минає рік, відколи по російських радикальних часописах піднялось питання про національну українську школу; настає час розпочинати в початкових школах науку, а ми так і не маємо нічого нового в цій справі, так і не знаємо, що повинен робити кожен учитель-українець, коли за який місяць в школі знов задвевать веселі дитячі голоси, залунає співуча українська мова, яку він мусить калічити. Певна річ, найкраще було б зовсім викнути російського букбара і вживати саму українську читанку, бо кожний тямущий учитель знає, яка то певимово важка праця—вивчити дитину читати незрозумілу московську книжку. Не дивлячись на всі заходи „обрусителів“, учні наших початкових шкіл дуже хуко забувають московську науку, не вміють своїх думок державною мовою висловити або доладу просвіського листа написати. По всіх зразкових чужоземних початкових школах, навіть по деяких російських, як от була Ясно-Полянська, найкращіша, найлюбіша та найцікавіша дітям праця—то письменні виклади, які там складаються переважно з власних думок, оповідань то що. Нашим же маленьким землякам вони—мука надзвичайна і крім шкоди нічого не дають. Це добре помітив кожен учитель, коли бачив непотрібну „діктовку“, писану ще сяк-так, а власні дитячі оповідання—зовсім не вдатно. Чого ж воно так? Адже педагогіка (наука про школу) навчє нас не „гасити душі живої, не накидати силмиць нічого стороннього дітям, чужого, щоб розум дитячий міцнішав і сам побільшував круг своїх дум, свого знання. Адже щоб це зробити, треба дати дітям змогу самим занисувати все, що їх цікавить, виробляючи форму за допомогою та під приводом учителя. І от школярі по українських школах з превеликою трудністю за три роки навчаться записати якось до купи кілька своїх фраз, та й то з силою помяток, і завжди краще пишуть діктовку,—і не диво: їм доводиться занисувати свої думки не тою мовою, якою вони думають. Вважаючи на таке страшне каліцтво дитячого розуму по теперішніх школах, варт було б як найскоріше зовсім викнути з школи московську мову, принаймні на перші 2 роки, але ж зразу цього не можна зробити, хоч з другого боку не можна терпіти духовного каліцтва учнів „до славу обрусівня“.

Як же зопобити лихові? За цілий минулий рік ми не знаходимо відповіді, бо, правду казати, зроблено дуже мало для української школи через те почасти, що инша боротьба захопила найкращих, найвидатніших діячів та одвернула їх від справ культурних. Справді, ми до цього часу маємо 3—4 підручники (учебника), але ж кожний тямущий учитель знає, що не можна обмежити на одному підручнику, і коли з його свідомий українсь, то його може здивувати, що книжки-читанки досі складаються так мляво й навіть не зовсім вдатно. Адже ніде може література не дає такого багатого, різноманітного матеріалу для народної школи, як у нас, через те, що на протязі ста літ визначніші письменники наші майже виключно малювали народною мовою народне життя у

всіх його одмінах. Порівняйте, наприклад, з цього боку мало не півстолітню московську народню школу з тим, що могла б дати українська, ще ненарождена. Там твори письменників зовсім одривлялися від народних пісень, оповідань, казок, не самими тільки високими думами та загально-людськими ідеалами, а й способом оповідати, навіть мовою. Корифей російського письменства, як от Пушкін, Лермонтов, Гоголь, не кажу вже про Тургенева, Салтикову, Достоевського, дуже мало дають народній школі, і кращі російські педагогі, складаючи свої підручники, мусять здебільшого сами писати статі, навіть вірші, або ж перекладати їх з чужоземного. Авторам українських підручників не треба позичати нічого у чужоземців, принаймні для літературного відділу, бо твори Шевченка, Левицького, Грінченка, Марка-Вовчка, Глібова, П. Мирного, Стефаняка, Франка та інших дають досить матеріалу. Треба ще зазначити, що нові підручники не самим змістом, а й напрямком повинні відрізнятися від російських, бо в молодій українській шкільній літературі не повинно бути того запобігання перед вищим, яке так ображає народнього учителя в московських шкільних книжках, складених під гнітом потрійної цензури. Отже не вважаючи на такі умови праці коло української шкільної справи, знов кажу, навіть підручників ще мало, та й питання що до будучої школи, коли виключити статі д. Грінченка, давно відомого оборонця її, не так то вже часто піднімаються по наших часописах, особливо, як брати на увагу, що шкільний рік от-от почнеться.

Невже ж між учителями-українцями не знайдеться визначних діячів для рідної школи? Невже їх усіх так покалічено працею в московських школах „до славу обрусівня“, якому віддали вони свої найкращі літа, свої сили й почуття? З великим жалем доводиться сказати, що так воно і є, що для української школи не знайдеться досить добрих учителів на першій порі, скоро б її завести. Учитель повинен бути вихованим на рідній літературі, захопитися її ідеалами, щоб в свою чергу виховувати дітей, а не самого читання та писання їх учини. Покажіть тепер учителів, які б знали українську літературу у всіх її течіях, яким би рідна мова була добре відома. Таких учителів дуже мало, бо досі рідна література не вилавила широко на маси українські часописи були заборонені, а бібліотек ніколи й не було. Через те мабуть за ввесь рік українці-вчителі й не обізналися за українську школу і мало не сам д. Грінченко друкував свої статі, бібліографічні огляди і т. п. що до шкільної справи. Чому ж мовчать ті, кому шкільна справа повинна бути найдорожчою, наймилюшою? Чому не заходжуються коло неї самі вчителі? Не треба поклатися на сторонніх діячів, треба самим робити, що можемо, на користь рідній школі,—за нами підуть більше свідомі, більше придатні товариші, озброєні національним вихованням. До тієї пори справа не порухнеться з місця, бо хоч по всій Україні засновуються просвітні товариства, метою яких є між иншим дбати про національну школу, але ж вони ще нічим себе не виявили, та й виявлять певно не скоро, через різні перешкоди,—принаймні тепер закласти українську школу вони не можуть, хіба приватну. А час не жде,—часові і книжки все більше розповсюджуються, селяне охоче слухають їх, а сами читати не вміють. Невже ж не можна запобігти цьому лихові і хоч помалу вввести в школу українську книжку, не кажучи вже про виклади українською мовою? Шлях уже показаний успіською двохкласовою школою на Кубані, яка на громадські гроші накупила українських книжок-читанок, щоб учителя вивчили дітей

читати й розуміти українських письменників. Знов кажу, час не жде! Хто з свідомих учителів щиро кохає рідну мову, нехай в цьому році вишукє гроші, купе підручники і знайомить дітей з колишнім „мужицьким язвом“ у новому стані. Громадянство, добродійні товариства, приватні особи своїм коштом допоможуть справі, і як що кожен учитель призначить на таку корисну працю чотири-п'ять зайвих годин на тиждень, то за короткий час безліч дітей і української молоді вивчатиме читати, розуміти й щиро кохати рідну літературу. Найпридатнішими книжками до того можна лічити „Читанку“ Хуторного та „Винок“ Білосусенка, який складається мало не з самих творів значніших письменників, вибраних з добрим смаком та педагогічним хистом.

Пилип Напельгородський.

Двома стежками.

Наш уряд раз-у-раз ходив на дві стежки. Дома у себе, з російським „обивателем“, він не мав ніякої охоти церемонитися і держав його раз-у-раз у тісноті великій. З людьми чужоземними, з Європою, навпаки—поводився дуже ввічливо і навіть бувало, що й ласки у їх заобігав. Одні розмови у себе дома, і другі—для „загряниті“... Навіть тепер, коли всі ми вже знаємо, що робить бюрократія для держави, навіть тепер ті інші, „загряниті“, мовляв, розмови не тільки не переставлять, а ще м'якше будуть робляться.

Недавно міністр внутрішніх справ і прем'єр мав розмову з одним англійським журналістом,—розмову, певна річ, для „загряниті“ і через те вона малює російські справи й заміри уряду такими, яких ми, сидючи в Росії, ніяк не можемо побачити. Коли б звачати на цю розмову, то виходило б, що уряд тільки й думає про реформи, та от горенько, що ніяк йому їх запровадити не дають. „Ми“, сказав і цим разом д. Стоялін,—насамперед хочемо зміцнити вольности, в маніфесті з 17 жовтня оповіщені“. Утисків ніяких нігде нема, хіба що кількох там газет знищено, але чи міг же уряд інакше зробити, коли ті газети всяку міру були згубили (бідні газети!). Уряд найбільше дбає, щоб вольностей не зачинати, коли ж тут і трапляється часом щось з вищої пісні, то це тільки „боротьба з революцією“. Після вольностей дуже ще багато клопоту завдає урядові земельне питання і незабаром він покаже, (чи не через ки. Васильчикова?) як те питання поладити треба. Скоро настане спокій, тоді міністр зведеть губернатора, щоб вони чинили тільки те, чого закон вимагає. Нарешті міністр обіцяє понагодувати законопроектів для другої Думи, бо першу ніби то тільки й розпущено через те, що їй нічого було робити, бо міністри законів для неї не наготовили.

Щасливі з отих чужоземних журналістів люди, що вони можуть тішитися такими лагідними розмовами та на ясных фарбах спочивати. Ми того робити не можемо, бо для нас і розмови інші, і фарби не такі ясні виходять. Та ввічливий хазяїн раз-у-раз гостям усе кращеньке віддає, бо свої люди й чим гірше обійтись можуть. А що наша бюрократія—хазяїн ввічливий, про це давно знають усі чужоземні гості, яким доведеться закоштувати російського частування. Але ввічливий про чужих, добрий хазяїн мусить бути твердим та непохитим у себе дома, бо інакше все господарство в нівець повернеться.

Російська бюрократія добре затимила цю немудру політику господарську і через те вона ходить раз-у-раз на дві стежки. Одна—м'якше слова, ввічливість та пристойність—для гостей, для Європи; друга—тверді діла, непохитість і суворість—для „домашнього обиходу“, для власного хазяйства. Та як гості тільки вриди-годи наїздять, а звичайно доводиться жити з своїми

Читаючи, треба вимовляти Є—як ЙЕ, И—як Ы і І—як ЙІ.

людьми, то перша стежка властиво тільки про людське око виходить, тим часом коли „хазайські“ звички таку силу вважали, що „своїм людям“ просто жити вже не можна стало...

С. 6—мов.

3 газет та журналів.

Газета „Товарищ“, що вийшла замість „Нашей Жизни“, у № 26 слідом за іншими часописами старається висвітлити сучасне становище і показати єдиний можливий вихід.

Дні біжати за днями і образ політичного становища, яке склалося через роспуск Думи, стає все більш та більш ясним. Хоч як нам гірко, а мусимо признати, що всі наслідки, яких ми сподівалися од роспуску Думи, наступили. За цих три тижні безладдя далі посунулося, ніж раніше за кілька місяців. Про це, що тепер діється, можна судити з телеграм з Варшави та Плоцька. Скрізь панує безладдя, руйнування. Політичні вбивства рахуються вже на одиниці, а десятки і сотнями. Про особисту безпечність та безпечність мається, яка особливо дорога урядові, усі вже давно забули.

Причини, що витворили всю цю плутанину, цілком ясні. Державна справа вимагає, щоб на чолі її стояли люде, яким народ вірить. Дума таке довіряла мала. Хто ж тепер заступить її місце. Зорганізованої громадської думки немає. Що до уряду, то він ще ніколи не стояв так далеко од народу, як тепер. Навіть такі помірковані політики, як Гейден і Д. М. Шіпов, виявили перед усім народом, що вони не можуть з'єднати діяльність громадських діячів з міністерськими посадами у теперішньому кабінеті.

Після заяв Гейдена, Шіпова і инш. не можна мати найменшої надії, щоб вдалося притягти до уряду когонебудь з дійсних громадських діячів. Тим часом люде, що тепер орудують країною, не мають ніякої змоги її заспокоїти. Нас чекають страшні події. Мир і спокій давно вже минулися у Росії.

Але між 27 квітня (апріля) та 9 липня (юлія) не було нічого такого, щоб хоч трохи нагадувало страшні події останніх двох тижнів. Під час засідань Думи ми пережили білощитий погром. Але єврейські погроми це не є діло народу і кабінет Горемікина довів, що він, як хоче, може до їх не допустити, або прийняти зараз же зупинити.

А тепер перед нами знов цілий ряд явищ, проти яких не мають значіння всі поліційно-бюрократичні ліки—побільшення і надзвичайні охорони, військовий стан та стан облоги. Власне під час найбільшого гніту з'являються найбільш неймовірні підприємства, фантастичні наміри і плани.

Думу роспущено, скільки день пройшло спокійно, а потім враз вибухнула в скількох місцях військові бунти. Рух на фабриках побільшився, а з сел надходять вже зовсім невеселі звістки. Дума усе вдержувала, не стало Думи і почалися колотнечі.

Для всіх у Росії, а для селян особливо, покійна Дума була признаком боротьби за свободу і право, за вільне й не голодне життя. Вона не плодила пустих балачок про найкращі форми конституції, не за межі власті сварила її. Дісні потреби держави, усе, про що думають, од чого щоденно мучаться мільйони людей у країні, ось що займало Думу і про це вона дбала. Вона цілком на собі відбила сучасну хвилю росейського життя.

Грізним відгуком лунали по світильнях Таврійського палацу плач і стогін, що розлягалися по всіх місцях Росії. А найбільш пошучували згук: земля і воля! Земля повинна належати до того, хто на її працю, народів треба дати волю—ось дві головні вимоги, що виказувалися од першого дня існування Державної Думи!

За те що Дума в земельній справі стала на боці народу її страшенно ненавиділи усі, в чіх руках зібралось багато землі. Народні послы бажали завести такий лад, щоб, мовляв, чия праця того й правда, але купка людей, які захопили владу у свої руки,

не допускала до цього. Земельні потреби селянства—це був осередок, біля якого крутилася вся боротьба в першому росейському парламенті. Нарешті Дума звернулася з цього приводу до народу, а уряд роспустив Думу. Земельна боротьба має вже свого мученика—це М. Я. Герценштейна, що прийняв смерть од руки нанятого злощинця.

Річ певна, що за таких умов, в очак усього селянства роспуск Державної Думи показується ділом протизаконним і антигромадським. Цього не повинні забувати міністри, які склали таку програму, щоб сплатку втихомирити країну, а потім взятись до реформи. Порядок не настане доти, доки народ буде триматися думки, що все, що уряд зробив, суперечить вимогам законів та інтересам країни. Через те бо розвивається нахил до руйнування, а з ним можна тільки боротись за підмогою Думи, яку негайно треба скликати. Роспуск Державної Думи був нещасною помилкою—це всі признають. А хто винен у цій помилці, той повинен подбати, щоб її негайно виправити.

Тим часом міністри не спішаються „виправити помилку“ і самі заходились біля „реформ“. Наслідків такої короткозорой політики не довго чекаємо.

3 польських газет.

Розстріл прочан.

Наслідком кривавих подій 2 серпня, на другий день був у Варшаві ось який страшний випадок. До города наблизалось чоловік 600 прочан. Попереду йшов старший братчик з хрестом у руках. Уже коло самої Варшави до їх прилучився гурток якихсь невідомих людей. Коли прочане ввійшли у город і повернули на Холодну вулицю, почувся раптом вибух і враз хтось вистрелив з револьверу. Прочане, серед яких багато було жінок і дітей, почали тікати в усі сторони. Але, раніш ніж встигли вони розбігтись, патруль, що стояв на розі Холодної вулиці, вистрелив на прочан скільки раз залпами. Цими вистрелами убита одна молода дівчина, скільки чоловік тяжко покалічено, а скільки достали менш небезпечні рани. Салдати стріляли хвили двадцять. Втікачі сховались у подвір'я бровару Махлайда, але там на їх напали козаки, що прибули з участку і почали бити прочан нагаями.

Пишуть, що вибух счинили і стріляли з револьверів чорносотенці-провокатори, щоб підвести прочан під вистрели війська. Однак те саме стріляв і кому була потрібна смерть та каліцтво безневинних людей—досі докладно не відомо.

3 росейського життя.

Військове міністерство звело на казним етаманом козачого війська подати статистичні відомости про тих козаків, що відбувають „дійствительную“ службу по 2-ій та 3-ій черзі. Разом з тим звело подати відомости і про семейне становище призваних із запасу козаків.

Кажуть, що збирають ці відомости на те, щоб увільнити од служби тих козаків, семі яких лишилися без робітників, або під час служби овдовіли і діти лишилися без всякого догляду.

В морському міністерстві мають завести „верховний военно-морской уголовный суд“ для того, щоб розглядати незаконні вчинки міністра та видіх чиновників морського відомства. За зразок нової інституції взято ста-

тут верховного военного уголовного суда.

За липець місяць увелено в одставку більше 40 генералів.

Примуть на службу. Зараз залічні комісії, що розглядали справу служачих, уволених за забастовку, скінчили свою роботу; більше половини уволених залізнодорожних служачих знов буде прийнято.

„Правительственный Вѣстник“ пише, що „союз руссакого народа“ з вересня місяця одриває свої відділи по всіх частях Петербургу, виключаючи Васильєвостровську та Выборгську. Разом з тим за згодою петербургського відділу спілки „руссакого народа“ з Ярославським заводиться страхування од наглої смерті, що можуть завдати „русским“ людям анархисти.

До земельного питання. В придворних гуртах вироблено проект, щоб безземельних селян наділати землею. Вся сила цього проекту лежить в тому, що всю землю, заставлену в дворянському банку, треба викупити на кошт селянського банку і збравши таким способом земельний грошовий фонд, наділати селян землею. Маючи на меті сей проект, уряд зараз збирає відомости про те, скільки землі заставлено в дворянському банку.

Ліга народньої освіти, що заступила місце петербургського товариства грамотности, виробила на цих днях проект автономних відділів ліги у повітах. Незабаром ліга почне складати проект загальної освіти, вважаючи на те, що й уряд хоче ніби то запровадити всенародню освіту.

Судову справу ради депутатів од робітників мали розглядати 19 вересня (сентябри), але її ще можуть одсунути на далі, коли не знайдуть свідків—всього до 380 душ; їх поділять на гуртки по 30—40 чоловіка в кожному. Справу розглядатимуть при откритих дверях*, хоч публіку в залу пускатимуть тільки по білетах.

В Наримському краєві в сей час живе більше як 700 засланців. Недавно прибуло з Томську ще 42 чоловік. Має ще прибути до 300 політичних. Вважаючи на те, що тут нема з чого жити, більше сюди людей не засилять. Лістуватись політичним засланцям дуже невручно, бо всі їх листи перечитують в томському жандармському управлінні.

Міністерство окраїн. У вищих бюрократичних гуртках балакають про те, що незабаром має скластись нове міністерство, яке запровадить Кавказом та Польщею.

В міністерстві внутрішніх справ звелено подати відомости про те, чи багато слабих од голоду в тих губерніях, де не вродив хліб.

Браку поліції. До департаменту поліції з деяких губерній доходить звістки, що поліцейські чини почали виходити в одставку і зараз нікого назначати на посади приставів, їх помічників та околдочних надзирателів. Найбільше гуляють посади в тамбовській губернії та в Польщі.

Пояснення. Головне управління по справах друку посилає всім місцевим комітетам, що на підставі сучасних законів хазайнів газетних яток (кіосків) та газетярів вліжкам чином не можна примушувати продавати якісь там газети. Коли хто буде скаргатись, що його примушують продавати „День“, „Московскія Вѣдомости“ та такі інші газети, то таким людям треба пояснити, що примушує їх це

робити не комітет по справах друку, а поліція і тим то вони мусять скаргатись на поліцію.

Одкрити з виборгською відозвою. Головний департамент по справах друку звернув увагу на те, що в крамничих продаються листовні картки з фотографічним знімком Таврійського палацу і підписано внизу дрібненькими літерами виборгською відозвою. З цього приводу головне управління посилає комітетам по справах друку, що догляд за друкарнями, які видають такі одкритки, а також конфіскація таких видань в крамничих належить до обов'язків інспекторів друкарень.

В міністерстві справедливости е думка всі справи з приводу земельних розрухів передавати на розгляд присяжних засідателів. До цього часу всі такі справи розглядав суд із „словесними представителями“.

Революційний поруч з грабителями. Слідство про всі грабіжі, що були до останнього часу в Москві, уже доведено до краю. Всі справи зведено до куди; всі обвинувачених—чи вони справжні революціонери, чи просто грабители, будуть обвинувачувати в тому, що вони належать до одного „революційного комітету“.

Чорносотенці в Царському селі. Відомому чорносотенному „діячеві“ Дубровіну дозволено завести відділ „союза руссакого народа“ в Царському селі.

Нагорода. В „Правит. Вѣст.“ надруковано, що „за отличие“ під час втихомирення московського повстання видано 201-му салдатові медалі—„за усердіє“, 144—медалі „за храбрость“ і 73—орден св. Анни.

Ще побільшено поліцію. В № 185 „Собрания узаконеній і распоряженій правительства“ за 28 липня 1906 року надруковано приказ міністра внутрішніх справ про те, що засновувати штати городських поліцейських команд в 50 губерніях і побільшуватись штати поліцейських команд по деяких городях.

Як утік Беленцов. Цілу дорогу він скаргився, що у нього болить живот. Між станціями Торошино та Новосельє він поприсяв в уборну. Вартовий став коло дверей. Поїзд піднімався на гору. Беленцов запер двері, одчинив вікно й, вискочивши з вагона, втік. Вартовий тим часом дождався поки Беленцов виїде. Коли вже оглядівсь, втікач був далеко.

Останні звістки. Є чутка, що за кавізького губернатора буде назначено военного инженера полковника Веретеникова.

Приговор суда над обвинуваченими в кронштадтському повстанні оголошено 5-го серпня ввечері. Десятеро чоловіка засуджено на смерть, в тому числі троє „вольних“—Кононов, Іванов і Термасіан; 15—виправдано, решту засуджено на каторгу та в дисциплінарний батальйон.

У виторок (8 серпня) розглядатимуть справу другої групи арештованих, до якої належить і посол Овипко.

В г. Ревелі під час суду над матросами з крейсера „Память Азова“ де-які матроси поводитись дуже сміливо і говорили дуже гарні промови. Офіцерів, що втікали з крейсера, не судитимуть.

На павцирникові „Александръ П-й“ арештовано 25 матросів, що зріклися втихомирювати кронштадців.

В море несподівано вишло 4 кораблі.

Вдова Герценштейна одержала од страхового товариства, де застрахувався її чоловік, 50,000 карбованців.

Посли європейських держав, не покладаючись на офіційні відомости, порішили самі їхати по Росії і знайомитись з тим що там робиться.

3 українського життя.

Без хліба. В мелітопольському повіті врешті перестали йти домі, і селяне заходились були молотити. Та виявилось, що і зерно й солома поприли через дощі. Люде зостаються без хліба. (Пр. Кр.)

Убито шпига. В селі Попельяному верхне-дніпровського повіту вбито місцевого селянина Червякова (Дорошенка). Вбито його, кажуть, за те, що був шпигом. (Пр. Кр.)

Трудова група. Як приїздили в Житомир послы з Державної Думи, то в Житомирі організувалася місцева трудова група. Тепер ця група розпосуджує відозву, в якій списано її політичну програму, і закликає інтелігенцію і селян єднатись в трудову групу під прапором „земля і воля“.

Як розгосено мітинг у селі Чемаках у Катеринославщині, то селяне замагалися з стражниками; поранено 8 селян; урядника вбито. (Т. А-во.)

В Харькові 5-го августа семеро узброєних людей увійшли в транспортну контору „росейського общества“ і, загрожуючи револьверами двома писарям та касірові, забрали 4 тисячі карбованців і пішли собі, держучи в руках бомбу.

В Миколаєві 8 узброєних людей напали на артильщика чорноморського заводу, що ніс гроші, вбили його і поліцейського в заводу, що йшов з ним, забрали 28 тисяч рублів і зникли, хоч діялося це на вулиці ядені.

В Ростові-на-Дону 5 августа вранці троє узброєних людей увійшли в кабінет до начальника телеграфної контори, вдарили його по голові, так що він став непритомний, забрали 2695 карб. і зникли. (Т. А-во.)

В Одесі стріляно на вулиці на околдочного Іванова, але шкоди йому не зроблено. Той, що стріляв, утік.

В Таганрозі тяжко поранено околдочного Неживова. (Т. А-во.)

Страйн. Через страйк механіків та машиністів пароходи „руссакого общества“ не вийшли з Одеси. Страйкарям сказано, що коли не стануть на роботу, то їх рошитають. (Т. А-во.)

Учителів прогнано. В м. Новій Угорторі, на Волині, скинуто двох учителів, на яких тутешня поміщиця, генеральша Рожевська, довела, ніби вони підбурували селян до розрухів. Поміщиці не подобалося, що селяне подали наказ послам Державної Думи, як вони приїздили в Житомир і вона обвинуватила за це вчителів.

Вищі жіночі курси. В Одесі в осені має початись вчиття на вищих жіночих курсах.

Музей Скаржинської. Полтавському губернському земству подарувала свій дуже коштовний музей п. Скаржинська. Музей цей складається з археологічних та етнографічних колекцій. Між иншим п. Скаржинська збрала кілька тисячів писанок і другої такої

Оповідання з української старовини.

XV. Городяне.

Сусідами в Польщі були німецькі землі. Ще XIII-го віку, як татари спустошували в Польщі багато земель, почали поляки викликати до себе з Німеччини на ті безлюдні місця переселенців, колоністів. Польський уряд дозволяв їм заводити села й городи на своєму, німецькому праві. У німців у той час городи вже повиростали, порозвивалися. Там по городях виробився вже добрий громадський лад,—там було самоврядування, тоб-то: городи самі урядували, сами порядкували своїми справами, роблючи все своїм громадським присудом, і за-для порядку сами собі вибирали старших, урядових людей, а ніякі інші начальники до городів не мали права вступати. Найбільше такі права поширилися у німецькій землі Саксонії, де був город Магдебург,—од цього города і право се стало зватись *магдебурьським* або *майборьським* правом.

Ото ж на цьому праві й сіли німці в польській землі. Згодом вони сполучилися, але право те по всіх їх городях зосталося та перейшло воно й в інші польські городи. Як же вкраїнські землі прилучено до Польщі, то магдебурьське право зведено й по українських городях—спершу в Галичині, а потім і по інших українських

землях. Через те в городі, чи то місті, став такий лад.

Усіми справами в йому порядкував *міський* (городський) уряд, тоб-то виборні од міської громади люде. Міський уряд засідав і справи робив в окремому домі, що звався *магістрат* або *ратуша*, *ратуша*. Повний міський уряд складався ось із якої старшини: 1) *Міська рада*. Члени її звалися *раїці*, а голова їх звався *бурмістр*. Міська рада порядкувала всіми справами в городі. 2) *Лява*. Так звався городський суд з присяжними; члени його звалися *лявниками*, а голова їх—*війтом*. Усіх їх повинно було бути 12. Усі ці люде і в міській раді, і в ляві були виборні. По малих городях їх було й менш, напр., лавників шість, або й іще менше. Так саме хоч рада й лява кожна повинна була робити свої справи окремо, але часто бувало, що вони робили їх гуртом, вїйт бував замість бурмістра і т. и.

Магдебурьський лад зовсім перемінив становище городів. У старовину вкраїнський город був з'яваний з усею країною: він був осередком, а до його кучились, округили землі,—жили з ним одним життям і від його залежали. Тепер стало инакше. Місто (город) було мов одрізане від усієї землі, від усього народу: пан-шляхта мали своє право і порядкували всією державою; мужики-хлібороби були панськими підданими, не мали своєї волі і робили те, що їм казали пани; міста (городи) стояли зовсім окремо

і сами давали собі лад. З селом город не едналися, він залежав тільки від короля—йому він платив податі. Були такі городи, що сиділи на панській землі, сі вже платили податі панові. Королі й пани очію були давати містам магдебурьське право, бо вони мали з їх гроші—податки.

Можно було сподіватись, що міста (городи), маючи самоврядування, будуть добре жити. Отже так не сталося. Одривши від усього народу, городи дуже скоро втрачають силу. Городи не мали право посилати на сейм своїх послів, а пани встановляли на сеймах усіякі закони такі, що дуже обмежували городів волю, приборкували їх права, а давали велику волю тим панам, у яких на їх землях були городи. Пани пригнітали городське самоврядування і не давали городові вільно жити.

Та і в самому місті (городові) багачі-міщане так підгорнули під себе бідніших людей, що робили все, як сами знали. Увесь уряд захоплювало і всіми справами порядкувало кілька багатих міщанських семей; часом було так, що вїйство було спадщинням, тоб-то: з батька спадало на сина, тоді на онука й далі: через те що батько був вїйт, то вже й син ставав вїйтом.

Тим то городи де-далі занепадають, нікчемніють. Попереду вони були тим осередком, з якого розходилася просвіта й культура по всій землі, тепер од їх мало було добра. Городський промисел, торгівля стають усе гірші та гірші і їх захоплюють жида. Хоч

проти жидів повигадувано всякі обмеження та заборони, та вони з'уміли так упорядкуватись, що все те якось обминали.

Магдебурьське право було погане ще однією річчю. Воно дозволяло приступати до міського самоврядування тільки самим християнам. Тим часом поляки-католики вважали так, що тільки католики й є справжні християне, а православні українці—то вже *смішатики*, тоб-то такі, що відрізнялись од справжнього християнства. Поляки і польський уряд дбали про те, щоб не пускали українців до городського самоврядування: їх зовсім не допускали до уряду, до промислових та ремесничих цехів, або дуже мало. По деяких городях, напр. у Львові, навіть життя повинні були православні українці так саме, як і жида, в окремих, призначених для їх частинах города, а в інших не мали права селитись. Було й таке, що православним по городях заборонялося прилюдно правити церковну службу, або на суді від українця не приймано присяги й свідчення і т. и.

Через усе це українцям-городянам тяжко було жити, і вони дуже добре почували на собі чужонародню й чужовірну кормигу. Звичайно, що вони змагалися проти цього, боролись якими могли способами. Обмежували права в українців через віру, тим і боротьба па було поперед усього за права віри. Тоді раз-у-раз плутали одно з одним—*віру і національність*!; поляк

*) *Національність*—людська порода; виявляється вона, між иншим, мовою: кожна

був католик, українець—православний, то так се й едналися до купи кожного народу віра з національністю; і звичайно, як українець католицький, то вже й зляшувався, полячався. Тим то воно й виходило так, що боротьба за віру ставала і боротьбою за національність. І тут у городях, поперед усього й виявлялись борці за права вкраїнської народности.

XVI. Духовенство до унії.

Під польським правом становище православної церкви дуже перемінливе. Попереду вона була державною церквою, а тепер державною стала католицька, а православна так мов би вже тільки з ласки панської була. Католицькі папи здавна намагалися, щоб православну церкву зовсім знищити. На Україні се хотіли зробити таким способом, щоб замісто православних архирей скрізь настановити католицьких. Одначе з цим не пощастило, і православна, грецька віра зосталася, тільки що вважалася вона в польській державі за *нижчу*.

Православне духовенство мало права менші, ніж католицьке. Католицькі єпископи були членами в сенаті і в сеймі, а православні—ні. Православне духовенство повинно було платити податі; католикам не можна було переходити на православ'я; був навіть закон, що зовсім не можна становити нових православних церков, хоч сього

національність має свою мову, напр.: німці говорять мовою німецькою, москалі—московською, поляки—польською, українці—українською і т. и.

колекції писанок немає ніде. Міститиметься музей в новому земському будинку.

Похорон. 1-го августа в Борні ховано того чоловіка, що вбив борзенського справника Басанька. Умер цей чоловік у лікарні, бо, стріляючи на справника, поранив і себе. Довідавшись про його смерть, тисячі людей з околиць сел зійшлися до борзенської лікарні. Священник не хотів ховати без дозволу од поліції, а поліція чомусь дуже довго не давала того дозволу. Люди ж вимагали, щоб неодмінно ховав священник.

Уже над вечір поліція врешті дозволила священникові ховати.

Труну з лікарні вивезли дівчата, віко несли окремо. Процесія рушила на кладовище. Іти треба було через увесь город. Перед труною везено шість вінків з написами на стрічках. Поліція і козаки наурявляли процесію так, щоб вона не пройшла по головній вулиці. В одному місці надиратель Силія з стражниками заступили були дорогу і надиратель уже звелів був стражникам „приготуватися“, та чиновник, що після смерті Басанька приїхав з Чернігова порядкувати тим часом у городі, одіслав стражників і процесія пішла далі. Спершу співали самі церковні півчі, а далі до їх пристало ще багато людей. Співали „Вічну пам'ять“ і революційні пісні.

До кладовища дійшли, як уже зовсім смеркло. Промов говорити не дозволено. (К. О. Ж.).

Патріотичні відозви в великому числі друкує в житомирській губернській друкарні житомирське „патріотичне общество“. Автори відозви силкуються певнити селян, що землі їм зовсім не треба, бо хто має багато землі, тому треба багато грошей, щоб її обробити. Автори відозви думають, що землі селянам домагаться не сами селяне, а євреї, щоб потім одняти землю в селян. На прикінці автори відозви закликають людей еднатися, щоб одбити ворогів, під якими, очевидно, розуміють євреїв. Отакі відозви в Житомері виходять частенько. (Від влас. кор.).

Арешти. В Уманю на вокзалі арештовано і одведено в тюрму д. Френкеля, що був послом у Державній Думі.

В Кременчуці на коспіративній квартирі знайдено револьвер, патрони і багато нелегальної літератури. Арештовано трох. (Т. А.—во).

В Новій Ушиці арештовано студентів київського університета Свинцова і петербурського—М. Рогозинського. З Нової Ушиці їх під великою вартою перевезено в Кам'янець. (Под. Кр.).

Земська відозва. Виборзька відозва дуже шириться поміж людьми в Полтавщині і помітно, що люди її слухаються. Через те полтавська губерська земська управа рішила випустити свою земську відозву, закликаючи людей платити податки.

Але найбільше незапалених податків земських за хазяїнами великих маєтків. Цікаво знати, що тепер ці поміщики робитимуть? Як що вони і тепер не заплатять податків, то виходитиме, що вони слухаються виборзької відозви і через те не платять. (Подт.).

Наслідки чорносотенної літератури. В Полтаві на вулиці один чеченець, певне кінний поліцейський стражник стояв у гурті євреїв і розповідав їм,

що в кожного козака в кишені лежить царський наказ про те, що можна бити євреїв.

Видима річ, що якусь чорносотенну прокламацію вважають за царський наказ. (Подт.).

Чорносотенця ласна. В Лохвиці дозволено врешті завести кіоск, щоб там продавати книжки й газети. Але звелено, щоб неодмінно продавано там чорносотенні газети—такі, як „Кієвлянин“, „Московскія Відомости“, „Полтавскій Вѣстник“. Коли ж їх не буде, то й кіоск нахвалюється закрити. (Подт.).

Випущено з полтавської тюрми під догляд поліції селянина П. Оправхату, арештованого ще в декабрі минулого року. Обвинувачують його в тому, що належав до селянської спілки. (Подт.).

В суді.

Літературна справа в Чернігові.

28 липня в Чернігові в окружному суді розбіралася дві судових справи проти редактора і видавця місцевої газети „Десна“ Н. К. Галіського. В першій справі д. Галіського обвинувачено в тому, що він ширив заповісно неправдиві звістки про діяльність жандармерії та поліції, які настренчували проти них людей. А зробив він це саме таким способом, що надрукував у газеті „Десна“ за 24 марця передруковану з газети „Наша Жизнь“ статтю: „Къ русскому обществу“. Стаття ця є відозва групи російських письменників і говорить вона між иншим і про те, що адміністративні власті—чиї жандармської й загальної поліції до деяких містак у південній та західній Росії लागотляють погроми, а також причетні до погромів, що були в Кишиневі, Одесі, Гомелі та по інших містах. Друга справа обвинувачувала д. Галіського за те, що він передрукував 19-го травня (мая) в газеті „Десна“ статтю посла до Думи од оренбурського військова Швешикова „Къ казакамъ“, надруковану поперед у в газеті „Дума“.

Галіський прохав, щоб йому дозволили покласти свідків і роздобути деякі офіційні документи, але суд на це не згодився.

Оборона Галіського присяжний повірений М. Б. Ратнер. Він послася на те, що обвинувачення судово цілком перекурило зміст статі, надрукованої 24 марця у „Десні“. Там було надруковано, що „несутя зловіщие слухи, что... администратія—жандарми і поліція і такъ называемые истинно-русские люди готовятся награвить“ і т. д. Коли чоловіка обвинувачують в брехні, то звичайно дають змогу виправдатися, а в цьому випадкові суд не дозволив цього зробити.

Далі оборонець послася на донесення „чиновника особьхъ поручений“ Макарова міністерству внутрішніх справ, надруковане в № 19 за сей рік газети „Право“. Там Макаров каже: я виявив, що... „зібленіє євреєвъ въ г. Александровскѣъ подготовляется, что преступная агитация съ этой целью ведется по инициативѣ ротмистра Будаговскаго и что чинами полиціи... не только не было принято мѣръ къ прекращенію означенной агитации, но дѣятельность ротмистра Будаговскаго даже поощрялась“.

Сам Столипін при всій Думі казав, що „отдѣльные чины корпуса жандармьвъ позволяли себѣ, дѣйствуя вопльи самостоятелно, вмѣшиваться въ политическую агитацию и политическую борьбу“. До цього оборонець додав ще заяву колишнього товариша міністра внутр справ кн. Урусова, що в Петербурзі на Фонтані в д. № 16 було поставлено жандармського офіцера в цивільному убранні Комисарова і він друкував прокламації, а одній особі сказав: „погромъ можно устроить какой угодно; хотите на 10 человекъ, а хотите и на 10 тысячъ...“. Такі же саме відомости д. Ратнер знайшов і в справозданнях сенаторів Кузьмиського й Турау. На підставі всього цього фактичного матеріалу оборонець довів, що стаття надрукована в „Десні“ переказувала саму правду і мала на меті не підбурювати проти поліції, а одвернути погром, про який ховали в городі чутка. Передруковано в „Десні“ відозву, яку підписали російські письменники—люде високоповажани не тільки в Росії, а й за кордоном. Чи міг не повірити такій заяві і

редактор Галіський. Він тільки виконав обов'язок чесного письменника.

Галіський з свого боку звернув увагу на те, що за статтю цю, надруковану в газеті „Наша Жизнь“, редактора її не було покликано до суду.

Що ж до другої статі „Къ казакамъ“, то оборонець навіть такі ж саме докази про діяльність козаків, добути з офіційних джерел.

За обидві справи суд, недовго радившись, виправдав д. Галіського.

З „К. О. Ж.“

У Києві.

1 августа, на засіданні київського городського присутствія розбіралася справа про те, щоб видати обов'язкову постанову для боротьби з пошестями на худобі, однакову для Київ і київської губ. Але городське присутствіє порішило, що видати однакову постанову для селян київської губ. і города Київ не можливо, бо в селах ветеринарно-санитарний догляд за худобою і боротьба з пошестями доручається поліції, яка не має потрібних для цього знань, а в городі для догляду за худобою є чимало ветеринарних лікарів.

Виді Подільського українського товариства „Просвіта“ в Могилеві подільському хоче засновувати крамничі й звернулось до київської губерської земської управи в проханням вислати статут потребительної крамничі.

Нова лікарня. Київське земство наляло в м. Жботині, на 6 років у священника Липського під земську лікарню потрібні будівлі.

Нова школа. У с. Сунках черкаського повіту з 1 септября одержується нова земська двохладова „Олександрівська“ школа. Книгиня Яшвіля здала школі в аренду на 12 років 2 дес. землі.

Пошести. В с. Леоніччі і м. Трипіллі київського повіту діти слабують на скарлатину.

В с. Германівській Слободі люде слабують на гарячку („брюшній тиф“).

Нова гімназія. Зі септября одержується нова приватна гімназія Ф. Стельмашенка—на Підвалянній вул. № 24.

Громади з с. Петрівців і Ладіаного, київського повіту, просять поправити воєнну дорогу з Києва до Радомисля і закріпити яри, бо їздити по тій дорозі тепер не можливо.

Іспити. 13 августа коло м. Тального уманського повіту мають відбутись іспити селян, що цілий місяць вчилися на курсах практичної роботи, як закріпляти яри.

Статистика надільної землі. Бюро Волинських земельних власників збирається вислати становище земельних власників крестян волинської губернії і для цього просить київську губернську земську управу вислати статистичні матеріали про крестянську надільну землю київської губ.

Малі „дезертири“. Позавчора з приюту для дітей, що при Дегтеревській богадільні, на Лук'янівці, втікли були три хлопчики. І от одні з них, Михайло Гринішак, хлопчик літ 9-ти, босий і навіть без шапки, якось прибудував до своєї матері—десъ там коло Нового Стровія. Але мати не дуже зраділа йому й зараз же врядала його назад,—посадила на трамвай, а сама й пішла собі геть. В трамваї вже публіка стала доглядати за хлопцем і, передаючи його з трамвая на трамвай, одвели так аж на

місце...

Коли роситували пійманого „дезертира“, чого саме він утік з приюту, то він казав, що дуже скучив за матю, а до того його дуже кривдять старші приятельські діти.

Нова спілка. Київський губернатор затвердив статут професійної спілки робітників: „Союзъ рабочих и низшихъ служащихъ кievской губернской электрической желѣзной дороги“. Статут має на меті з'єднати всіх робітників, які служать на городському трамваї, щоб боротись за економічні і правові інтереси робітників і помагати їх духовному й професійному розвитку.

Лук'янівський народний театр. У неділю, 6 септя (августа), відбувся „бенефіційний“ спектакль в Лук'янівському народному театрі. Виставляли в бенефіс артиста М. Гонти історичну драму Б. Гринченка „Степовий гість“.

Публіки зійшлося чимало, та й сам спектакль відбувся гарно.

Всю увагу, запевне, звертав на себе бенефіціант (Яким) і прою його всі засталися дуже задоволені; кожного разу, як він появлявся на сцені, весь театр сповнявся гучними оплесками.

Бенефіціантові були піднесені подарки, і між иншим в розкішній одязі вкраїнський декламатор „Досвітні Огні“...

Учительські курси в Києві.

Жваво, з великим інтересом проходили курсові збори, на яких піднімалися важкі питання з ініціативи курсового комітету комісії або й окремих учасників курсів. На сих зборах відігравало діюче вчителів,—не було начальства перед очима, а для порядкування зборами що-разу вибирали голову з товаришів, і через те усі висловлювали думки свої вільно.

Курсові збори 28 липня були найважливіші. Тоді прийнято устав товариства взаємної допомоги учителям теперішнім і колишнім київської губернії, коло якого можуть згуртуватися тепер учителі й з Київщини, як се зробилося давно уже по інших губерніях.

Прийнято резолюції, які виробили комісії (1. Комісія реформи нижчої народної школи і правового становища учителя, 2. Комісія з приводу української школи).

Резолюцію про народну школу і права учителя подаємо тут в перекладі, а другу резолюцію, про українську школу так і прийняли збори, на українській мові. Перша резолюція розпадається на 4 розділи.

Розділ перший—Просвіта:

- 1) Просвіта повинна бути вселядна, обов'язкова й безплатна.
- 2) Школа повинна бути єдина й без переурву.
- 3) а) Наука повинна бути вільна й рідною мовою учнів; б) релігійне виховання треба передати з школи на семя.
- 4) Народну просвіту треба передати в руки місцевих органів самоврядування.
- 5) Органам, що порядкують школами треба дати автономію.
- 6) Ці органи мусять складатися з виборних од народу та з учителів нарівні.

Розділ другий—Школа:

- 1) В основу шкільної просвіти повинно положити знання письменства

та умілости, як плодів загально-людської творчости.

2) Кошти на народну просвіту повинні йти від держави.

3) Коштами цими має порядкувати шкільна рада, що складається з учителів, земського лікаря й одного чи двох членів од місцевих органів самоврядування.

4) Всі питання що до шкільного діла повинні рішати шкільна рада.

5) Шкільна рада порядкує наукою й вихованням по школах, складає екзаменаційні комісії, до яких запрошує асистентами учителів з інших шкіл.

6) В органах самоврядування мають брати участь і заступники од учителя з правом рішачого голосу.

7) Переміщати й увільняти учителів проти їх волі може тільки товариський суд.

Розділ третій—Учитель:

1) Курсе учительських семінарій повинно поширити до програми середніх шкіл по загально-просвітним предметам.

2) Хто добув курсу в семінарії, має право поступати у вищі школи нарівні з учнями інших середніх шкіл.

3) Що-року повинні випорядковуватись для учителів курси для загальної освіти.

4) Зрівняти всіх учителів що до пенсії.

5) Завести посади запасних учителів по 1-му на кожних 15 шкіл.

6) Покласти в початкових школах жалування найменше 600 карб., щоб дати вчителів спроможність дбати тільки про школу; крім того встановити через кожні 3 ріки прибавку в 10 проц. жалування.

7) На випадок тяжкої слабости, що не даватиме працювати, вчитель має право на повну пенсію, хоча б і не дослужив сповна літ; на випадок його смерти це право переходить на семя, доки потреба в тому буде.

Розділ 4—Освіта по-за школою.

Органи місцевого самоврядування повинні позаводити вечірні недільні й буденні школи для дорослих. Організувати як постійні, так і мандрувати народні університети, школи бібліотеки й музеї. Взагалі на місцевих органах самоврядування лежить повинність дати спроможність людям освінитися що до громадських питань, а для того—знайомити їх з історією, правом, політичною економією і т. и.

* * *

Що до української школи, то на збори подано оцей проєкт, який збори ухвалили.

Історія української просвіти показує, що до кінця XVIII віку українці мали свою школу. Уся Україна вкрита була школами нижчими й середніми, а в Києві була вища школа—академія. Всі ці школи содержував і оплачував сам народ своїми власними грошми, без допомоги від держави. Чужоземці, які були на Україні, починаючи з XVII віку, дуже хваляють велику освіченість і культурність тодішніх українців. Як дуже поширена була тоді освіта, показує те, що до з'єднання України з Московією було на Україні не менше як 24 друкарні, а в московській державі тим часом тільки одна. На прикінці XVIII віку петербурське правительство заборонило вкраїнські школи й завело московські; дітей туди приводили силою з

кожного архирейства, до монастиря належали великі землі, а на тих землях жили піддані, що повинні були на архирей чи на монастир робити панщину так саме, як панські піддані робили її на панів. Через те, що тут були великі багатства, то й пани дуже добувалися таких посад. Іноді кождо просто продавало їх за гроші: напр., року 1524-го набрав король у купця Андрія Дагилевича всякого краму, а замісто грошей дав йому три церкви в Київі, і став купець поном.

А жінка короля Жигмонта I, королева Бона, то та просто таки торгувала церковними посадами: їй дадуть плату, а вона вмовить короля надати чоловікові ту посаду, якої той хоче. А то бувало ще й так, що король возьме та й оддасть одну церковну посаду зразу двом чи трьом людям. То вони вже проміж себе за неї і сваряться, і воюються, один одного випихаючи; а як не подужають, то грішми один одному силчає: сей гроші бере, а той посаду. Оттак проміж себе воювалися шляхтич Іван Борзобогатий-Красенський та холмський єпископ Феодосій Лазовський, бо їм обом дав король грамоти на володимирське архирейство. Архирей Лазовський обліг військом архирейський замок, де був Борзобогатий, бив на його й на сорбну церкву з гармат (з пушок) і така подужав Борзобогатого, вигнав його і сам зробився володимирським архиреем.

Настановляючи таким робом духовних, король звичайно зовсім не дбав про те, щоб вони були гарні люде,

доброго життя, розумні й годячі до того діла, яке їм давано. Учора сей пан був ще яким ротмістром у військові, пиячив, робив бешкет, нагадав на мирних людей, а сьогодні вже він має від короля грамоту і вже він над якимсь магістером ігумен. Раз-у-раз попадали на високі церковні посади такі люде, що не то нічого не тямали в церковних справах, але й просто були погані, жили по розбашацькому, навіть такі, що когось убили. Здобувши від короля грамоту на посаду, шляхтич зовсім не квавився висвячуватись: були такі, що по кількіх роках порянували, не висвячувавшись, єпархіями чи монастирями, жили, як і поперед у жінками, і т. и.

Тоді в усій державі духовні і католицькі, і православні робили поганю. Вищі духовні були нарівні з панами і жили так саме, як і пани. Вони мали добрі замки з військом, з гарматами й таківницями; раз-у-раз сварилися чи проміж себе, чи з сусідніми панами, а засварившись, брали своє військо та й ішли воюватися і робили все так, як і звичайно робяться на війні: убивали людей, палили й руйнували села й міста (города). Коли ж не воювалися, то позивалися: не вони страшенно любили і раз-у-раз тягалися по судах. Багатства мали великі. Ходили в одежах з найдорожчих матерій, у золоті, в дорогих каміннях; так кохалися в пишних убраннях, що й з церков забирали ризи та перешивали їх собі на парчеві одежі, а з золотих хрестів, церковних ложок та чаш ро-

били собі золоті пояси та інші речі. Іли найкращі страви, пили найдорожчі вина. Жили в пияцтві та в розсуді... По судах бували справи, де обвинувачувано за тяжку розсуду архирей, як от Кирила Терлецького, а то й за душегубство,—як от архимандрита Никодима Макосія Шибинського; сей навіть і братію з свого монастиря порозгонив та все гуляв там... Про церковну роботу ці добродії не дбали, всю її синхали на своїх викарів, а дбали тільки про те, як би швидше забагатіти. Церковні гроші собі забирали, а церковними дорами порядкували, як хотіли: віддавали їх до живоття своїм дітям, родичам чи приятелям, продавали, міняли, віддавали в оренду, заставляли. З пархавали та з понів дерли великі драчі, а як попи й пархавали не хотіли давати, то запечатували їм церкви. Коли такий архирей був сам матроном якої церкви, тоб-то—мав право давати її якому схоче попові, то він простієнько здавав сю церкву в аренду тому, хто більше дасть. Нагарабавши багато грошей, духовні владники, позичали їх за великі проценти або починали їм гандлявати, бралися за купецьку справу.

Отакі були вищі духовні. А з нижчими було ось як.

Пан був патроном усім тим церквам та монастирям, що були на його землях. Він і настановляв туди, кого хотів. Через те в його попи були попихачами. Були се здебільшого люде вбогі, сами землю орали, і в панів води були нарівні з підданими-

селянами. Пан або його слуга примушував попи їхати з підводою або й робити на пана. Пан і його урядовці великі попові, кого хотіли, винчати, а кого хотіли—роздучати; вони навіть судили часто попа, закидали його до тюрми, карали. Оборони од вищих духовних сільські попи не мали, бо ті архирей і сами були такі, як пани: бідлашних попові вони лаляли, били, карали тюрмою, накидали на їх, які хотіли, податки.

Коли таке діялось, то й не диво, що нижче духовенство було дуже неосвічене, не тямуще свого діла. Один тодішній православний письменник, Захарь Копаєвський, пише, що порядному, путньому чоловікові сором було вступати в таке духовенство і тільки „сміття людське, голодні неукі до його пхалися“, і через те „вже трудно було розінати, де частіше був шип: у шинку, чи в церкві“.

До цього всього треба додати ще й ось що. Поки пан-патрон був православним, то шід ним православним попом та церквам ще так-сяк жилося; але як тоді православні пани раз-у-раз церквудали до католицтва; скоро пан робився католиком, зараз він починав православних тиснути: вимагав, щоб і попи переходили на католицьку віру, а як ті не хотіли, то вигонив їх, а церкву повертав на католицькі костьольи.

Б. Гринченко.

